

سیدعلی محمودی

گانت به روایت ایرانی

تأملاتی فلسفی در باب

اخلاق، سیاست و صلح پایدار

کتابخانه

نشر نگاه معاصر

فهرست

۵..... پیشگفتار ■

بخش نخست:

کانت، فلسفه سیاسی و فلسفه تاریخ (۹)

۱۱..... شالوده‌ها و آموزه‌های فلسفه سیاسی کانت.....

۵۳..... فلسفه تاریخ کانت: پیشرفت نوع انسان بر پایه غایت‌گرایی.....

بخش دوم:

کانت، اخلاق و سیاست (۶۷)

۶۹..... رابطه اخلاق و سیاست در فلسفه انتقادی کانت (۱).....

۸۲..... رابطه اخلاق و سیاست در فلسفه انتقادی کانت (۲).....

۱۰۵..... کانت و غنودن سیاست در سایه فلسفه اخلاق، کدام سیاست؟ کدام اخلاق؟.....

بخش سوم:

کانت و صلح پایدار (۱۲۳)

۱۲۵..... پیش‌زمینه‌های فهم صلح پایدار کانت.....

۱۴۲..... صلح پایدار کانت و بازتاب آن در جهان امروز.....

بخش چهارم:

کانت به روایت ایرانی (۱۷۱)

۱۷۳..... ایرانیان در مواجهه با نقدهای چهارگانه کانت.....

۱۸۳..... کانت و ایران امروز.....

پیوست:

نقد کانت سیاسی (۲۰۳)

۲۰۵..... کانت سیاسی: نشست نقد و ارزیابی رساله فلسفه سیاسی کانت.....

۲۲۹..... ناشناخته‌های فلسفه کانت.....

۲۴۱..... کتابنامه □

پیشگفتار

از خوش‌اقبالی ما ایرانیان در سپهر اندیشه و فلسفه، یکی این است که گرچه دیر هنگام، اما امیدوارانه، نگاه‌ها به سوی ایمانوئل کانت (۱۸۰۴-۱۷۲۴) و آثار او معطوف شده است. بویژه در دهه اخیر، هم شماری از رساله‌ها و مقاله‌های کانت به زبان فارسی ترجمه شده، و هم درباره اندیشه‌های نظری، اخلاقی، دینی و سیاسی او، کتاب‌ها و مقاله‌هایی فراهم آمده است. این اقبال، از نیاز به ارتقاء عقلانیت در ایران امروز حکایت می‌کند. البته این همه، آغازی مبارک در مسیر طولانی کانت‌شناسی در ایران است؛ راهی که می‌باید با عزمی راسخ و به درستی پیموده شود. میراث فلسفی، اخلاقی، دینی و سیاسی کانت، می‌تواند تأثیرات سازنده و ژرفی در ایران امروز بر جای بگذارد که دو جنبه آن دارای اهمیت بنیادین است: یکی، بالا بردن سطوح عقلانیت، خردورزی، نقادی و جرئت‌اندیشیدن و دانستن در میان ایرانیان؛ دوم، آموزش و تمرین در جهت برخوردار شدن از همه‌جانبه‌نگری و جامعیت فکری و وانهادن دیدگاه‌های سطحی، تک‌ساحتی، جزمی، تقلیل‌گرا و افراطی.^۱

اهل دانش و فلسفه به جایگاه بااهمیت نظام فلسفی کانت واقف‌اند و نیز می‌دانند که فهم، تبیین و نقد اندیشه‌های کانت، از معرفت‌شناسی، غایت‌شناسی و زیبایی‌شناسی گرفته تا فلسفه اخلاق، فلسفه دین، فلسفه تاریخ و فلسفه سیاسی، کاری است به غایت دشوار و طاقت‌سوز. اما هنگامی که با فراگیری رساله‌ها و مقاله‌های کانت، آرام‌آرام، درک دقیق و انس و الفتی با

۱. داریوش شایگان، سال‌ها پیش، با هوشمندی و دقت به ما یادآور شده بود که در قیاس با میراث هایدگر و امثال او، «فلسفه کانت برای ما از نظر ذهنی و روانی، بسیار «بهداشتی‌تر» و سالم‌تر از فلسفه دیگر فیلسوفان متافیزیکی غرب است. اول آنکه کانت ما را از هذیان‌گویی برحذر می‌دارد، دیگر آنکه حد و حدود معرفت را به ما نشان می‌دهد...»، گفت‌وگوی داریوش شایگان و رامین جهاننگلو، زیر آسمان‌های جهان، ترجمه نازی عظیمیا، چاپ سوم، تهران، فرزان‌روز، ۱۳۷۶، ص ۱۴۲.

اندیشه‌های او حاصل آمد، بهره‌گیری از میراث فکری او، ممکن و کارساز خواهد بود. البته، بهره جستن از اندیشه‌های کانت، به محیط‌های علمی و دانشگاهی محدود نمی‌شود. می‌توان و می‌باید از آثار کانت در غنا بخشیدن به کوشش‌های روشنگرانه اجتماعی، در ارتقاء فعالیت‌های دسته‌جمعی در چارچوب نهادهای مدنی، در بالا بردن سطح فرهنگ گفت‌وگو و نقادی، در سیاست‌ورزی خردمندان و مدبرانه، در آفرینش آثار ادبی و هنری، و در مسیر دستیابی به آزادی، برابری، دموکراسی و صلح پایدار، استفاده کرد.

آشنایی من با کانت و خواندن آثار او، از واپسین سال‌های دهه ۱۳۷۰ خورشیدی آغاز شد و بخش‌هایی از تحصیلات دوره دکتری و سپس، کارهای پژوهشی مرا به خود اختصاص داد. مطالعه رساله‌ها و همچنین نقد‌های مهم بر آثار کانت، بویژه اندیشه‌های سیاسی او، از سال ۱۹۳۱ تا روزگار ما، در تهران و نیویورک، برایم میسر شد. حاصل این دوره تحصیلی و پژوهشی، رساله فلسفه سیاسی کانت، اندیشه سیاسی در گستره فلسفه سیاسی و فلسفه اخلاق بود که در سال ۱۳۸۱ به انجام رسید و در سال ۱۳۸۴ در تهران انتشار یافت. دو سال بعد، یعنی در سال ۱۳۸۶ (۱۴۲۸ ه.ق.، ۲۰۰۷ م.) ترجمه عربی این رساله به قلم عبدالرحمن العلوی در بیروت چاپ و منتشر شد.^۱ متن فارسی این اثر اکنون به چاپ سوم رسیده است. فلسفه سیاسی کانت، گامی کوچک در شرح، تبیین و نقد اندیشه‌های سیاسی کانت و نخستین اثر درباره این موضوع به زبان فارسی است. این رساله، فلسفه نظری و فلسفه اخلاق کانت را به عنوان شالوده‌های اصلی اندیشه‌های سیاسی او، در چارچوب یکی از فرضیه‌های خود مطرح می‌کند و به آزمون می‌گذارد.

پژوهش درباره اندیشه‌های فلسفی کانت، پس از انتشار فلسفه سیاسی کانت ادامه یافت. کتاب حاضر نوشته‌های مرا در این باب طی مدت یازده سال، یعنی از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۱ در بربر می‌گیرد. در این اثر، دو متن «پیش‌زمینه‌های فهم صلح پایدار کانت» و «ایرانیان در مواجهه با نقدهای چهارگانه کانت»، برای نخستین بار منتشر می‌شود. سایر مطالب، پیش از این، در نشریات و مجموعه‌های زیر انتشار یافته است: آئین، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، اخلاق سیاسی (دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری)، پژوهش حقوق و سیاست (دانشگاه علامه طباطبائی)، جهان کتاب، کتاب ماه علوم اجتماعی، مطالعات انتقادی در فلسفه کانت، مجموعه مقالات سمینار کانت (مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران)، و همشهری. البته مطالب یادشده برای انتشار مجدد، بازنگری، تکمیل، بازنویسی، تنقیح و ویرایش شده است.

۱. فلسفه کانت سیاسی، الفکر السياسي في حلقی الفلسفة النظرية و فلسفة الاخلاق، تعریب عبدالرحمن العلوی، بیروت، دار الهادی، ۱۴۲۸ ه.ق. - ۲۰۰۷ م.

کتاب حاضر شامل چهار بخش و یک پیوست است. بخش نخست با عنوان «کانت، فلسفه سیاسی و فلسفه تاریخ»، در متن نخست، شالوده‌ها و آموزه‌های فلسفه سیاسی کانت را شرح، تحلیل و نقد می‌کند. این متن، گزارشی فشرده از رساله فلسفه سیاسی کانت است. متن دوم به فلسفه تاریخ کانت می‌پردازد که گرانیگاه آن، پیشرفت نوع انسان بر پایه غایت‌گرایی است. بخش دوم، زیر عنوان «کانت، اخلاق و سیاست»، دربرگیرنده سه متن است: عنوان اصلی متن‌های یکم و دوم، «رابطه اخلاق و سیاست در فلسفه انتقادی کانت» است که با شماره‌های (۱) و (۲)، یکی به «قابلیت‌ها و ظرفیت‌های کاربردی اخلاق کانتی» می‌پردازد؛ دیگری، به «رویکرد جامعه جهانی به اخلاق کانتی». این دو متن، حاصل نشست چهارساعته در سال ۱۳۸۷ با جمعی از دانشجویان برگزیده دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری است. این دانشجویان در نشست‌هایی حضور می‌یافتند که با ابتکار و حضور اندیشه‌ور گرانمایه، سعید حجاریان در باب اخلاق برگزار می‌شد. متن دوم، با عنوان «کانت و غنودن سیاست در سایه فلسفه اخلاق، کدام سیاست؟ کدام اخلاق؟» به موضوع دشوار همسازی میان اخلاق و سیاست می‌پردازد و این‌که اخلاق وظیفه‌گرای کانت، افزون بر کاربرد شخصی، آیا در نهاد سیاست نیز کارایی دارد یا نه. بخش سوم، با عنوان «کانت و صلح پایدار»، در مطلب نخست، پیش‌زمینه‌های فهم رساله صلح پایدار را زیر عنوان‌های «زمینه فکری-تاریخی»، «زمینه‌های فلسفی»، «فلسفه نظری، فلسفه اخلاق، و فلسفه تاریخ»، و «زمینه سیاسی» مورد بحث قرار می‌دهد. مطلب دوم، درباره صلح پایدار کانت و بازتاب آن در جهان امروز است. بخش چهارم با عنوان «کانت به روایت ایرانی» شامل دو مطلب است. در مطلب نخست، پیشینه کانت‌شناسی در ایران با تمرکز به رساله‌های بنیادین کانت یعنی نقد عقل محض، نقد عقل عملی، نقد قوه حکم و همچنین موضوع فلسفه سیاسی (نقد چهارم)، تشریح و نقد شده است. سپس، آموزه‌های راهگشا و درس‌آموز کانت در جهت اصلاح نظام سیاسی ایران و همچنین روابط سیاسی و اجتماعی در عرصه عمومی میان ایرانیان، مطرح گردیده است. مطلب دوم به «کانت و ایران امروز» اختصاص یافته است. در این متن، چگونگی انتقال اندیشه‌های فیلسوفان مغرب‌زمین به ایران و موضوع غفلت از اندیشه‌های بنیادین، تأثیر خرد خودبنیاد بر قلمروهای روشنفکری ایرانی، تلاقی اخلاق کانتی و اخلاق عقلی معتزله، موضع روشنفکری ما در برابر اخلاق و نسبت آن با سیاست و حکومت، فلسفه تاریخ کانت و قربات آن با دیدگاه‌های شیعیان درباره تاریخ، تفاوت انقلاب و نظام جمهوری و همچنین چرایی نیاز ما ایرانیان به اندیشه‌های کانت، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. لازم به ذکر است که بخشی از متن «کانت و غنودن سیاست در سایه فلسفه اخلاق...» نیز به موضوع کانت و ایران اختصاص یافته است. واپسین بخش کتاب با عنوان «نقد کانت سیاسی»، شامل دو متن